

MỘT SỐ SUY NGHĨ VỀ DẠY-HỌC DỊCH VĂN BẢN KINH TẾ CHO SINH VIÊN NGÀNH TIẾNG PHÁP

TS. NGUYỄN THỊ NGÂN HÀ

Khoa Tiếng Pháp – ĐH Ngoại ngữ Huế

Trong bài viết này, chúng tôi trình bày một số suy nghĩ có liên quan đến dạy học dịch văn bản kinh tế cho sinh viên tiếng Pháp, trên cơ sở xem xét vấn đề khái niệm văn bản chuyên ngành nói chung và văn bản chuyên ngành kinh tế nói riêng. Đối tượng dạy học là sinh viên Pháp văn - những người có thể gọi là “ngoại đạo” đối với lĩnh vực kinh tế, họ có những khó khăn đặc thù, và khó khăn chính, nổi cộm nhất có liên quan đến vấn đề thuật ngữ. Xuất phát từ những kinh nghiệm dạy môn học chúng tôi đề xuất một số biện pháp, kỹ thuật để dạy học dịch loại văn bản này.

Đặt vấn đề

Trong những năm gần đây, hợp tác giữa Việt nam với nước Pháp, cũng như một số nước Pháp ngữ mở rộng trên nhiều phương diện xã hội, văn hoá, giáo dục, kinh tế, v.v... Đồng thời, những trao đổi kỹ thuật và khoa học cũng phát triển, trong đó có cả liên quan đến nhiều văn bản kinh tế, tài chính. Chính điều này cũng đã làm nảy sinh và làm tăng nhu cầu dịch thuật các văn bản về kinh tế, tài chính. Trước yêu cầu đó, từ mấy năm nay chúng tôi có đưa vào chương trình giảng dạy biên dịch phần “dịch văn bản chuyên ngành” mà văn bản kinh tế - tài chính chiếm số lớn. Thực tế, chương trình này không phải thuộc chương trình đào tạo biên dịch chuyên nghiệp, học phần này thuộc chương trình ngành Tiếng Pháp và chỉ nhằm giúp cho người học bước đầu làm quen với văn bản của một chuyên ngành.

Điều mấu chốt của tiến trình dịch một văn bản là phải hiểu văn bản muốn / cần dịch. Khi đọc một văn bản có nội dung liên quan đến một lĩnh vực, một chuyên ngành có tính chuyên sâu, thì không phải lúc nào cũng dễ dàng và nhanh chóng hiểu được văn bản đó, nhất là đối với những ai có rất ít hoặc hầu như không có trang bị về kiến thức về lĩnh vực đó, chuyên ngành đó. Điều này đã được kiểm chứng qua những khó khăn mà sinh viên tiếng Pháp đọc một số văn bản có tính chuyên ngành mới lạ.

Trong bài báo này, chúng tôi không có tham vọng đề cập đến vấn đề dạy - học dịch văn bản chuyên ngành chung, mà chỉ muốn đề cập một số

điểm có liên quan đến văn bản “chuyên ngành” nói chung và chuyên ngành kinh tế, tài chính nói riêng, tiến đến giải đáp một phần hai câu hỏi: 1. Văn bản chuyên ngành là gì? Vấn đề gì đặt ra khi dạy văn bản chuyên ngành kinh tế - tài chính cho sinh viên ngành tiếng Pháp? Ở đây, chúng tôi cũng không có tham vọng đề cập một cách hệ thống tất cả nét đặc trưng của một văn bản chuyên ngành kinh tế. Từ những nghiên cứu bước đầu của mình, chúng tôi muốn đưa ra những đề xuất cho việc dạy học dịch loại văn bản này cho sinh viên ngành tiếng Pháp.

1. Văn bản

1.1. Từ lâu các công trình nghiên cứu ngôn ngữ nói chiều về “văn bản” và M. A. K Hallyday đã nhận định “*đơn vị cơ bản khi ta sử dụng ngôn ngữ, không phải từ hay là câu, mà là văn bản*”¹. Trong công trình của mình, ông Diệp Quang Ban đã trình bày khá tổng hợp và cụ thể những cách hiểu khác nhau về văn bản, phân biệt “*diễn ngôn*” (discours) với văn bản (texte), đặc trưng của văn bản (Diệp Quang Ban, 1999, tr. 18-43). Hiện nay, nhiều người sử dụng từ “*diễn ngôn*” như “*văn bản*” – tức là chỉ sản phẩm ngôn ngữ nói và cả sản phẩm ngôn ngữ viết; có người lại chia “*diễn ngôn*” là sản phẩm ngôn ngữ nói, còn “*văn bản*” để chỉ sản phẩm ngôn ngữ viết, ... Khi đề cập đến diễn đạt hình thức của lời nói, người ta tiến hành “*phân tích văn bản*”, còn khi xét đến chức năng mà lời nói thể hiện trong giao tiếp thì người ta thực hiện “*phân tích ngôn bản*”. Mặc khác, dù có sự tồn tại khác biệt giữa ngôn ngữ nói và ngôn ngữ viết, nhưng rõ ràng “*dạng viết không hề đơn giản chỉ để ghi lại lời nói miệng, mà hai dạng thức này tác động lẫn nhau, nâng đỡ nhau, giúp cho một ngôn ngữ cụ thể phát triển theo hướng một ngôn ngữ văn hóa*” (D. Q. Ban, 1999, tr. 43).

Trong bài này, chúng tôi sử dụng “*văn bản*”, cùng nghĩa với “*diễn ngôn*” đều chỉ sản phẩm ngôn ngữ, nhưng chỉ đề cập đến “*văn bản*” mà chất liệu của nó là chữ viết (textes écrits).

1.2. Nghiên cứu về phong cách học chức năng, người ta có thể phân chia các văn bản theo kiểu loại văn bản (types): đó là các văn bản cùng một văn phong chức năng, nhưng khác nhau về những đặc trưng nội dung sự vật (pháp lý, ngoại giao, quân sự, thương mại, kinh tế,...). Cũng theo quan điểm về phong cách chức năng, các văn bản viết còn được phân chia: chính

¹ Diệp Quang Ban, *Văn bản và liên kết trong tiếng Việt*, NXB Giáo dục, Hà nội, 1999, trang 5

thức – công vụ, khoa học, công luận (không kể đến các văn bản văn chương). Trong kiểu văn bản khoa học (xã hội và kỹ thuật) có các thể loại (genres) : sách giáo khoa, chuyên luận, bài báo, luận án, tóm tắt luận án.

1.3. Trong dạy học ngoại ngữ, người thường dùng “ngôn ngữ chuyên ngành” (tiếng Pháp chuyên, tiếng Anh chuyên ngành), mà ở đây “chuyên ngành” để chỉ một lĩnh vực nào đó, thí dụ như chuyên ngành “du lịch”, chuyên ngành “kinh tế”. Như vậy, văn bản chuyên ngành cũng có thể hiểu là văn bản có nội dung về một lĩnh vực cụ thể và “văn bản kinh tế” là nhóm văn bản mà nội dung đề cập đến những cái có liên quan đến kinh tế.

Mặc khác, chúng ta có thể thấy với sự phát triển đến chóng mặt của khoa học công nghệ thông tin, các kênh truyền tải những thông tin bình thường cho đến đến những kiến thức khoa học mới nhiều vô số. Nhất là trong giai đoạn hiện nay, việc truyền những kiến thức đến người người dân trở thành nhiệm vụ trong bước phát triển bền vững của đất nước. Bên cạnh những văn bản - những bài khoa học (texte spécialisé) dành cho các nhà chuyên môn thực thụ, chúng ta không chỉ thấy những bài có tính thông tin (texte informatif) trên các phương tiện thông tin đại chúng, mà còn có thể thấy những văn bản nhằm truyền bá kiến thức khoa học (vulgarisation scientifique) của một lĩnh vực cho những đọc giả không phải là chuyên gia lĩnh vực đó. Trong một bài như vậy, chúng ta sẽ thấy những từ ngữ của các nhà chuyên môn, những cũng có những từ ngữ phải chỉnh đốn để phù hợp với các đọc giả “ngoại đạo”.

Như vậy, chúng ta cũng thấy được cấp độ của ba thể loại nói trên và tất nhiên chúng chứa đựng những đặc điểm khác biệt. (Chúng tôi không đề cập đến vấn đề đó trong bài này).

1.4. Trong bài viết về vấn đề dịch kinh tế và tài chính, Frédéric Houbert² đã đề cập đến ngôn ngữ kinh tế - tài chính, “la langue économique et financière est en même temps une langue “vivante”, dotée d’une personnalité à part entière, et une langue technique” (ngôn ngữ kinh tế và tài chính là một ngôn ngữ “sinh động”, chứa một nhân cách hoàn toàn riêng và đồng thời là một ngôn ngữ kỹ thuật). Bằng những dẫn chứng từ các bài trên chuyên mục kinh tế, đến những bài trên các tạp chí chuyên ngành, tác

² Houbert Frédéric, “Problématique de la traduction économique et financière”, <http://www.theses.ulaval.ca/2003/21362/.html>

giả cho chúng ta thấy không chỉ thuật ngữ mà các các hình thức tu từ trong các bài viết đó. Trong các bài kinh tế, tài chính, người ta có thể tìm thấy các từ kỹ thuật, và cũng có thể tìm thấy những phép tu từ so sánh, ẩn dụ, hoán dụ và đặc biệt các từ vay mượn từ tiếng Anh.

1.5. Các vấn đề liên quan đến văn bản (ngôn bản) khoa học, đã được nhiều nhà ngôn ngữ đề cập đến và các tác giả đã đưa ra những đặc điểm của kiểu loại văn bản này. Nhưng điểm nổi bật văn bản này, đó là sử dụng nhiều và chính xác thuật ngữ khoa học. Chính vì vậy đòi hỏi người sử dụng phải nắm chắc nội dung của thuật ngữ khoa học để có thể sử dụng được, vì sử dụng sai có thể dẫn đến sai nội dung khoa học.

2. Một số khó khăn chính của sinh viên trong đọc hiểu văn bản kinh tế

Trên quan điểm dạy học xuất phát và lấy người học làm trọng tâm, chúng tôi cố gắng tìm hiểu những vấn đề sẽ đặt ra cho họ khi học dịch văn bản kinh tế, tài chính.

Vậy sinh viên ngành tiếng Pháp gặp những khó khăn gì khi học dịch một văn bản kinh tế tài chính ? Để trả lời một phần của câu hỏi này chúng tôi chỉ nêu ở những khó khăn chính thông qua phân tích kết quả điều tra ở hai khoá sinh viên tiếng Pháp do chúng tôi đã thực hiện.

Điều trước tiên cần phải nói, 100% sinh viên trả lời câu hỏi của chúng tôi đều cho rằng việc tiếp xúc, làm quen và học dịch các văn bản về kinh tế rất bổ ích cho họ, nhiều hay ít họ cũng có được cơ hội khám phá những kiến thức mới, đó là những kiến thức “nóng hổi” trong giai đoạn hiện nay.

Khó khăn của sinh viên ngành tiếng Pháp khi học dịch văn bản kinh tế có những mức độ khác nhau ở các sinh viên, nhưng họ đều có những khó khăn chính sau đây:

- Như chúng ta đều biết, hiểu văn bản muốn / cần dịch là khâu mấu chốt trong tiến trình dịch hiểu một bài kinh tế và tài chính. Theo kết quả điều tra từ hai khoá học, 100% sinh viên điều tra cho rằng thiếu hiểu biết về thuật ngữ và thiếu kiến thức về kinh tế là trở ngại lớn cho họ khi hiểu văn bản. Quả thật, nhiều hiện tượng mới ngày càng xuất hiện rộng rãi ở Việt nam trong những năm gần đây, như chính sách tiền tệ, mua và bán chứng khoán, mua và bán cổ phần, cổ phần hoá v.v...

Chính điều này là một trong những nguyên nhân làm họ không những không hiểu hay hiểu sai văn bản “nguồn” và cũng khó tiến đến chỗ chuyển tải sang văn bản “đích”.

- Trên 80% cho rằng vấn đề phức tạp về cú pháp trong văn bản kinh tế - tài chính, thậm chí còn tối nghĩa, như kiểu câu “Gạo Việt nam bị Nhật cảnh cáo”, “Họ kỳ vọng được tiếp cận vốn tham gia thị trường...”.
- Vấn đề phong cách cũng như tu từ trong văn bản cũng tạo không ít khó khăn cho các sinh viên “ngoại đạo” này. Nếu chúng ta chỉ cần đọc trên trang đầu tờ “Thời báo kinh tế Việt nam”
- Ngoài ra, khoảng 80% sinh viên cho rằng kiến thức chung về văn hóa - xã hội cũng ảnh hưởng cho việc xâm nhập, hiểu thấu đáo các bài kinh tế và tài chính.

Mấy năm gần đây, ở Việt Nam chúng ta có thể thấy những thông tin về vấn đề kinh tế ngày càng xuất hiện nhiều trên nhiều phương tiện thông tin đại chúng. Thế nhưng sinh viên chưa thực sự có thói quen đọc các bài trên mục kinh tế, tài chính. Những từ “lạm phát”, “chứng khoán” chỉ là nghe nói nhiều bằng nhiều kênh, nhưng trên thực tế họ không hiểu ý nghĩa của những từ đó.

Khi đề cập đến khó khăn do vấn đề thuật ngữ kinh tế- tài chính, một số sinh viên cho rằng không nắm được những khái niệm cơ bản, có nhiều khái niệm mới xuất hiện. Một số khác cho rằng việc nắm hiểu các khái niệm mới về kinh tế khó và cần thời gian mới khám phá được chúng.

Bên cạnh những khó khăn nêu trên, cũng cần phải nói đến khó khăn do năng lực ngôn ngữ ở một số sinh viên. Đó là bước chuyển tải sang ngôn ngữ “đích”. Khó khăn này không chỉ năng lực ngôn ngữ ngoại ngữ, mà cả năng lực về tiếng mẹ đẻ- tiếng Việt.

Hai khoá sinh viên ngành tiếng Pháp mà chúng tôi tiến hành điều tra, chỉ được học và nắm các thủ thuật dịch một cách rời rạc, dần dần thông qua các bài thực hành, chứ không có một học phần lý thuyết dịch đầy đủ và đúng nghĩa của nó. Chính vì vậy, nhiều sinh viên cho rằng thiếu kiến thức về lý thuyết dịch, không nắm vững kỹ thuật dịch văn bản cũng là khó khăn lớn cho họ. Tất nhiên, cũng có một số khác cho rằng, tăng cường thực hành sẽ tích lũy thêm kinh nghiệm và nắm vững hơn kỹ thuật dịch thuật.

Những khó khăn trên đây thể hiện rõ qua những bài tập thực hành dịch. Chính các sinh viên đã tự đánh giá các bản dịch của họ và cũng chính họ tổng hợp những khó khăn trên đây.

3. Một số đề xuất

Song song với khoa học kỹ thuật phát triển như vũ bão, kinh tế của toàn cầu nói chung và của Việt Nam nói riêng có những thay đổi chóng mặt. Ngôn ngữ kinh tế và tài chính sinh sôi nảy nở không ngừng với chiều hướng nhiều thuật ngữ mới, khái niệm mới ra đời.

Với đối tượng sinh viên ngành ngoại ngữ - những người “ngoại đạo” về kinh tế và tài chính, vấn đề thuật ngữ cơ bản cần có một vị trí ưu tiên.

- Theo chúng tôi, với một đối tượng như sinh viên ngành tiếng Pháp, một trong những nguyên tắc để giúp cho sinh viên khám phá văn bản một chuyên ngành và tiến tới dịch được văn bản chuyên ngành thực thụ là chọn văn bản, văn bản kinh tế và tài chính trong trường hợp chúng tôi đang xem xét. Chúng ta có thể xuất phát từ những bài có tính thông tin trên các nhật báo (textes informatifs), đến văn bản truyền kiến thức khoa học (textes de vulgarisation scientifique) rồi mới tới văn bản chuyên ngành (textes de spécialité).

- Trong dạy học dịch văn bản chuyên ngành, chúng ta nên cài lồng dạy học ngôn ngữ chuyên ngành, hay nói cách khác chúng ta cũng có thể sử dụng những kỹ thuật của dạy học ngôn ngữ chuyên ngành (Trong trường hợp ngành tiếng Pháp, đó là phần tiếng Pháp Chuyên ngành – français de spécialité) rồi đi đến dịch chuyên ngành (de la langue de spécialité à la traduction spécialisée). Ngày nay, việc liên kết đa ngành rất rộng rãi, nên trong quá trình dạy học dịch chuyên ngành kinh tế, chúng ta có thể nhắc lại kiến thức sinh viên có được từ các học phần khác có trong chương trình học như môn Kinh tế chính trị (được dạy bằng tiếng Việt), hay môn Đất nước học (Civilisation française), Tiếng Pháp thương mại (français des affaires).

- Theo kinh nghiệm của chúng tôi, việc khai thác khoa học công nghệ thông tin trong dạy học hiện nay khá phổ biến và tạo nên tính tự chủ, cũng như nâng cao năng lực sáng tạo của sinh viên. Song song với giúp sinh viên phân nhóm, cần giúp cho họ tự chọn hướng đi, phương pháp và đề tài thuộc từng mảng nhỏ trong ngành kinh tế và tài chính. Chẳng hạn: vấn đề chứng

khoán, vấn đề đầu tư của doanh nghiệp, chế độ tiền bạc và vấn đề lạm phát, vv... Chính cũng nhờ kho tài liệu vô tận trên Internet, sinh viên tiếp cận dần dần với thế giới kinh tế và cũng có thể giúp họ làm quen với thị trường việc làm cho tương lai của họ sau khi tốt nghiệp ra trường.

- Một kinh nghiệm mà chúng tôi đã làm và cho đó là việc làm rất bổ ích cho sinh viên tiếng Pháp: đó là việc thiết lập từ điển chú giải: sắp xếp các từ chuyên ngành (termes de spécialité) theo trật tự chữ cái kèm theo định nghĩa bằng tiếng Pháp. Sau mỗi từ như vậy đều có trích đoạn thể hiện ngữ cảnh cụ thể (ghi chú nguồn xuất xứ của văn bản). Mặc dù, số lượng từ mà sinh viên đã đưa ra không nhiều, do nhiều lý do, những cũng đã giúp cho họ hiểu nhiều hơn về ngành mới trước đây rất xa lạ với họ. Trong quá trình đưa ra định nghĩa của một thuật ngữ, sinh viên có thể sử dụng đến từ điển khoa học đã được lập trình hoá hay từ điển đã có sẵn, song ngữ hay đa ngữ, họ có cơ hội tiếp xúc với phong cách của văn bản khoa học. Như vậy sinh viên vừa có thể phát triển vốn từ vựng không chỉ ngôn ngữ mình đang học, mà ngay cả thuật ngữ bằng tiếng mẹ đẻ.

Tất nhiên việc sử dụng công nghệ thông tin cho dạy và học đòi hỏi từ người thầy đến người trò phải được đào tạo và có điều kiện sử dụng thường xuyên.

Ngoài ra, theo chúng tôi, trong chương trình đào tạo biên dịch có tính chuyên ngành, chúng ta cũng cần cung cấp thêm cho sinh viên kiến thức về thuật ngữ học, phần này hiện nay không có trong chương trình.

4. Kết luận

Trước những đòi hỏi và nhu cầu của xã hội, việc dạy và học dịch trong các trường ngoại ngữ trở thành nhiệm vụ quan trọng, bao gồm nhiều mặt xích liên hoàn, từ chương trình, nội dung, phương pháp, đến đánh giá... Ở đây, chúng tôi chỉ nêu lên vấn đề hoàn toàn cụ thể đối với một học phần dạy học. Mặc dù chưa thực sự đầy đủ, những theo chúng tôi, những suy nghĩ chúng tôi đưa ra trên đây cũng có thể giúp phần nào cho chúng ta (trường ĐH ngoại ngữ Huế) trong quá trình xây dựng một ngành đào tạo biên dịch thực thụ.

Tài liệu tham khảo

Cù Đình Tụ, *Phong cách học và đặc điểm tu từ tiếng Việt*, NXB Giáo dục, TP. Hồ Chí Minh, 2001.

DURIEUX Christine, *Le Fondement didactique de la traduction technique*, Didier Erudition, Paris, 1986.

Hoàng Văn Vân, *Nghiên cứu dịch thuật*, NXB Khoa học xã hội, Hà nội, 2005.

Lederer Maurianne, *La traduction aujourd'hui*, Hachette FLE, 1994.

Salim Jamal, "Mécanisme de la terminologie économique et politique", in "traduire", No 172, 2/1007.